

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету "Одеська юридична академія "*

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук
Сімсон Ольги Едуардівни
на дисертацію Менсо Ірини Володимирівни на тему:
"Правове регулювання діяльності електронних бібліотек за
цивільним законодавством України",
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

Поява електронних бібліотек супроводжує еволюцію суспільних відносин, яка пов'язана з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Стрімкий технологічний та інформаційний прогрес змінює процес передачі даних та їх використання у зв'язку з чим ускладнюється і врегулювання відносин, які виникають у сфері діяльності електронних бібліотек. Законодавство на сучасному етапі не завжди встигає за розвитком інформаційного суспільства. Головною проблемою стає співвідношення інтересів людства у вільному доступі до інформації та інтересів власників інтелектуальних творів, які зберігаються в електронних бібліотеках.

Широко відома історія 26-літнього програміста - співзасновника Яесісії Аарона Шварца, який виступав за модернізацію законодавства у зв'язку з розвитком інформаційних технологій. Влітку 2011 року щодо нього було порушено кримінальну справу за скачування декількох мільйонів наукових статей з онлайн-бібліотеки ^ТСЖ та розміщення їх у вільний доступ. Програмісту погрожувало 35 років тюремного ув'язнення та штраф розмірі до 1 млн. долл., у зв'язку з чим він наклав на себе руки. Аарон був відомий тим, що виступав проти цензури та за вільний доступ до інформації в мережі Інтернет.

На сьогодні створення та діяльність електронних бібліотек в Україні лише частково регулюються законодавством. Жоден із нормативно-правових актів в повній мірі не регламентує їх правовий статус, не визначений порядок

створення фондів електронних бібліотек, використання оцифрованих творів. Відсутня чітка законодавча регламентація і на міжнародному рівні, що значно ускладнює регулювання суспільних відносин у цій сфері і підвищує ризик посягань на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Неоднозначним є розуміння самого поняття "електронна бібліотека", його співвідношення з поняттями "база даних" та "мережа Інтернет".

У зв'язку з цим кандидатська дисертація Менсо Ірини Володимирівни, присвячена правовому регулюванню діяльності електронних бібліотек за цивільним законодавством України, є вельми своєчасною. Центральною проблемою дисертації є дослідження використання бібліотеками оцифрованих та цифровізованих творів, "сирітських" творів, "живих" творів, а також врегулювання правовідносин, які виникають при цьому.

Дисертаційне дослідження Менсо Ірини Володимирівни є дійсно першим комплексним дослідженням питань правового регулювання діяльності електронних бібліотек за цивільним законодавством України, бо у переважній більшості наукових праць розглядаються лише окремі аспекти діяльності електронних бібліотек. Дисертація І. В. Менсо спрямована на усунення прогалин правового регулювання з метою вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства.

При дослідженні особливостей правового регулювання діяльності електронних бібліотек автором були поставлені досить складні і цікаві завдання: правові засади діяльності електронних бібліотек за законодавством України та окремих зарубіжних країн; поняття, ознаки та види електронних бібліотек; співвідношення понять "електронна бібліотека", "база даних" і "мережа Інтернет"; види та форми творів в електронних бібліотеках; поняття "живих" а "сирітських" творів; розмежування оцифрування та цифровізації при формуванні фондів електронних бібліотек та порядок їх здійснення; особливості вільного використання творів електронними бібліотеками та договірні відносини при формуванні фондів електронних бібліотек.

Дисертаційне дослідження виконано в межах плану науково-дослідної

роботи кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права «Проблеми захисту права інтелектуальної власності в мережі Інтернет» на 2011-2015 рр. та «Проблеми охорони і захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет в умовах інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 рр. Отже, дисертаційне дослідження І. В. Менсо безумовно викликає науковий інтерес і безперечно свідчить про теоретичне та прикладне значення цієї роботи, її актуальність та своєчасність для розвитку правової науки.

Ступінь обґрунтованості, достовірності і новизни сформульованих у дисертації наукових положень та висновків, обумовлюється зокрема тим, що І. В. Менсо здійснила аналіз більше 200 наукових джерел, серед яких міжнародно-правові акти, акти Європейського Союзу, акти цивільного, кримінального, адміністративного законодавства України та законодавства деяких зарубіжних країн (США, Німеччини, Великобританії та ін.), судова практика Європейського суду з прав людини, рішення судів, розміщені в Єдиному реєстрі судових рішень, рішення Верховного Суду України, а також постанови Пленуму Верховного Суду України.

Дисертанту вдалося виконати розв'язання задач, поставлених для досягнення мети дисертаційного дослідження, завдяки чому воно уявляє собою завершену наукову працю. І. В. Менсо у дисертаційному дослідженні продемонструвала належний рівень здійснення наукового дослідження, вміння доводити та обґрунтовувати власні міркування, висновки, рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Зміст роботи відповідає науковій спеціальності, за якою виконана робота. Тема дисертації розкрита повно та ґрунтовно, на високому науковому рівні. Структура роботи видається достатньо логічною та послідовною. Виклад матеріалу дисертації відповідає прийнятому науковому стилю, дає можливість прослідкувати логіку авторсько-наукових суджень в обґрунтування дисертантом своїх позицій, які справляють враження досить

виважених та належно аргументованих.

В першому розділі автор розглядає правові засади створення та функціонування електронних бібліотек, а також поняття, ознаки та види електронних бібліотек. Автором цілком справедливо зроблено висновок, що у законодавстві України відсутні спеціальні нормативно-правові акти, які регулюють створення та діяльність електронних бібліотек. Основними нормативно-правовими актами, що забезпечують діяльність електронних бібліотек, є фактично Цивільний кодекс України, Закон України «Про авторське право і суміжні права» в частині формування фондів електронних бібліотек та Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» в частині регулювання діяльності електронних бібліотек, які створюються як юридичні особи або при традиційних бібліотеках (с. 31, 32). Заслуговує на підтримку обґрунтоване на концептуальному рівні належним чином співвідношення понять "електронна бібліотека", "база даних" та "мережа Інтернет" (с. 51-55). Автор пропонує обґрунтування використання терміну "електронна бібліотека" для позначення специфічної інформаційної системи поміж таких термінів як "цифрова бібліотека", "віртуальна бібліотека", "машинозчитувальна бібліотека" та дає його визначення (с. 65, 66). Також пропонується закріпити поняття "електронна бібліотека" у ст. 1 Закону України «Про бібліотеку і бібліотечну справу».

Більшість роботи присвячена особливостям правового регулювання порядку формування фондів електронних бібліотек та використання ними об'єктів інтелектуальної власності (розділ II). Автор пропонує розгалужену класифікацію форм творів (с. 83, 84, 85), які використовуються електронними бібліотеками за такими критеріями, як сфера існування твору; спосіб утворення цифрової форми; спосіб існування твору; спосіб оформлення твору в електронних бібліотеках. При цьому автор ретельно розкриває кожен форму творів, наводить приклади таких форм та вносить свої пропозиції щодо них. Не менш цікавими є запропоновані класифікації аудіовізуальних творів та аудіокниг (с. 74, 75, 76).

Заслуговує на підтримку проведене розмежування понять "оцифровка" та "цифровізація". Автор пропонує визначити поняття цифровізованої форми існування твору як форму творів, які створені в цифровій формі та не мають аналогової форми існування. Аргументовано, що оцифруванням твору є його відтворення. Автор наголошує, що переведення твору з аналогової форми в цифрову можливе лише при отриманні відповідного дозволу, але оскільки процес переведення творів у цифрову форму не впливає на їх охороноздатність.

Важливе значення з практичної точки зору має розділ III "Правовий режим використання творів електронними бібліотеками". Вперше виділено особливі умови вільного використання творів електронними бібліотеками (с.119-150). До таких творів віднесено: твори, що не охороняються авторським правом і суміжними правами; персональні дані про вчених; твори, що перейшли в суспільне надбання людства; твори, авторів яких неможливо знайти чи з авторами яких неможливо встановити зв'язок; твори, створені державним коштом і розміщені на державних сайтах (службові твори); твори, що є частиною архіву традиційних бібліотек; твори, які передаються електронним бібліотекам як обов'язковий примірник, однак лише тими бібліотеками, до яких такі примірники надійшли, та з обов'язковим дотриманням авторських і суміжних прав; вільне використання творів з навчальною та науковою метою (добросовісне використання).

Досить важливою є пропозиція створити репозитарій "Сирітські твори" на офіційному сайті Українського агентства з авторських і суміжних прав з метою адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу. Обґрунтовано доцільність, після проведення добросовісного пошуку правоволодільців і в разі відсутності відомостей, покласти на Українське агентство з авторських і суміжних прав функцію повідомлення інформації про твори, визнані сирітськими, та внесення такої інформації до репозитарію "Сирітські твори". Автором пропонується закріпити поняття "сирітські твори" в ст. 1 Закону України "Про авторське право і суміжні

права" та в п. 12 ст. 22 Закону України "Про авторське право і суміжні права".

Слушною є позиція автора щодо необхідності встановлення обов'язкового безоплатного доставлення електронних видань закріпленим у додатку 1 «Перелік одержувачів обов'язкового безоплатного примірника видань України» до постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок доставлення обов'язкових примірників документів» від 10 травня 2002 р. № 608.

В дисертації також вперше досліджуються та розкриваються особливості договірних відносин щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, які виникають між електронними бібліотеками та авторами або правоволодільцями при функціонуванні електронних бібліотек (с. 150).

Таким чином, результати, висновки, положення та пропозиції, висловлені дисертантом як такі, що містять наукову новизну, точно та належно викладені в тексті основної частини дисертації.

Вагомі положення, висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації Менсо І.В., можуть бути використані у науково-дослідній, правотворчій та правозастосовчій діяльності, а також у навчальному процесі. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, розкриваються в опублікованих працях Менсо І. В. Основні результати дисертації відображено у чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки України, двох статтях опублікованих у міжнародних виданнях та п'яти тезах наукових доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях, а також у одній монографії, одному навчальному та одному навчально-методичному посібнику, які виконані у співавторстві.

Автореферат точно відображає структуру дисертації, відбиває основні її положення і результати дослідження, відповідає змісту роботи.

В цілому позитивно оцінюючи дисертацію Менсо І. В., слід звернути

увагу на деякі дискусійні положення, які потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту.

Сумнівним вбачається формулювання мети дисертаційної роботи, яка полягає у здійсненні спеціального комплексного дослідження теоретичних і практичних аспектів діяльності електронних бібліотек за цивільним законодавством України, адже автор сама неодноразово зазначає, що фактично таке регулювання є досить обмеженим або взагалі відсутнім (с. 21 - 22). Метою дослідження повинно було б стати формування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання електронних бібліотек на основі аналізу практики та проблем їх функціонування у міжнародно-правовому вимірі.

Помилковим є твердження дисертанта, що у законодавчому контексті бібліотеки врегульовані, з одного боку, як основні постачальники інформації, учасники (суб'єкти) правовідносин, а з другого, - як об'єкти авторського права (с. 36). Об'єктами авторського права є твори, які зберігаються у бібліотеках.

Дисертантом сформульовано «авторське визначення» поняття «електронна бібліотека» як розподільної інформаційної системи, що містить, накопичує, зберігає різноманітні колекції оцифрованих і цифровізованих творів, здійснює їх обслуговування з дотриманням норм чинного законодавства, діяльність якої зорієнтована на широке коло користувачів через глобальні мережі передачі даних. Далі в своїх міркуваннях авторка приходить до іншого висновку, що мережа Інтернет може виступати допоміжним ресурсом в діяльності електронних бібліотек. Вважаємо, що дисертант допускає термінологічні неточності у застосуванні термінів інформаційна система, інформаційний ресурс, інформаційна мережа, тощо. Так, доступ до ресурсів електронних бібліотек може відбуватися як через глобальні, так і через локальні інформаційні мережі.

Досить цікавою є пропозиція автора щодо правової регламентації "живих" творів (с. 91). Під "живими" творами І. В. Менсо пропонує вважати

твори, що можуть існувати лише в цифровізованій формі з можливістю їх подальших змін і коригувань та пропонує законодавчо визначити порядок публікації "живих" творів, які є науковими працями, виключно особами, що займаються науковою діяльністю, та в чітко визначених електронних бібліотеках, зокрема, в електронних бібліотеках при національних бібліотеках України та електронних бібліотеках державних установ або навчальних закладів, де працюють науковці. Вважаємо, що наступна алегорія є невиправданою з точки зору юридичної термінології.

Невірним також є твердження автора, що електронні бібліотеки можуть вільно використовувати такі твори, як персональні дані про вчених (використовуються електронними бібліотеками за умови закінчення строку їх охорони). Персональні дані не є творами, та відповідно об'єктами права інтелектуальної власності, а представляють собою інформацію (відомості) обмеженого доступу, які дозволяють ідентифікувати особу.

Також дисертація, як і положення наукової новизни, містять багато всіляких класифікацій, які не мають очевидного практичного сенсу. Тобто мета або практична значучість класифікацій не визначена, а просто наводиться без усіляких пояснень. Наприклад, «обґрунтовано доцільність класифікації форм зазначених творів за такими критеріями: 1) за сферою існування твору: цифрова форма, цифровізована форма та змішана форма; 2) за способом утворення цифрової форми: оцифрована форма, аудіовізована форма, цифровізована форма». Наявність дуже схожих за етимологічним походженням слів цифрова, цифровізована, оцифрована форма із різним значенням в межах однієї класифікації є також, на наш погляд, не зовсім вдалою.

Бездоказовим та зайвим є висновок, що дисертації (автореферати, відгуки офіційних опонентів) належать до гібридної форми існування твору та існують у двох рівнозначних формах. Наявність двох форм вираження твору у вигляді паперового та електронного документу не доводить його гібридність. Тоді до гібридної форми слід буде віднести більшість

електронного документообороту в Україні.

Разом з тим, зазначені вище зауваження, не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження, яке значною мірою усуває прогалини в дослідженні та правовому регулюванні діяльності електронних бібліотек за цивільним законодавством України. У такому контексті воно є новаторським і кореспондується з пріоритетними напрямками реформування цивільного законодавства.

Загалом подану для надання відгуку офіційного опонента дисертацію підготовлено у відповідності до встановлених вимог, виконано на належному методологічному і теоретичному рівні, викладені в ній висновки, положення і рекомендації можна вважати науково обґрунтованими.

фз

Дисертація! В. Менсо є самостійною, завершеною науковою працею, яка за своїм змістом, формою та призначенням відповідає вимогам, які висуваються до дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Все вищенаведене дозволяє зробити висновок, що дисертація на тему: "Правове регулювання діяльності електронних бібліотек за цивільним законодавством України" відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Менсо Ірина Володимирівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право, міжнародне приватне право.

Офіційний опойєнт,
доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільного права №2
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

О.Е. Сімсон